

Dossier 4.3: Schaamtecultuur en schuldcultuur

(hoofdstuk 4, MvdH)

Historici en antropologen erkennen vaak een fundamenteel onderscheid tussen de huidige 'schuldcultuur' en de vroegmoderne 'schaamtecultuur'. Waar eigen verantwoordelijkheid, schuldbesef en geweten centraal staan in de hedendaagse Westerse samenleving, zouden uiterlijke schijn, openbare eer en de verhoudingen met de buitenwereld de belangrijkste drijfveren in de vroegmoderne maatschappij hebben gevormd. Het beeld naar buiten toe was tijdens de vroegmoderne periode dus belangrijker dan persoonlijke verantwoording. Als gevolg daarvan werd het gevoel van eigenwaarde grotendeels bepaald door de reputatie binnen de gemeenschap.

De kenmerken van deze schaamtecultuur zijn ook terug te zien in de manier waarop Nederlanders tijdens de vroegmoderne periode met elkaar omgingen. Dat uitte zich bijvoorbeeld in de vele rechtszaken die wegens eerverlies en belediging werden gevoerd. Zowel mannen als vrouwen konden hun eer verdedigen door een rechtszaak aan te spannen, een verklaring van eer vast te leggen bij de notaris, of de hulp in te roepen van de protestantse kerkenraad. Dat gebeurde als iemand zich publiekelijk beledigd voelde, het idee had dat zijn of haar reputatie was aangetast of als er eerverlies dreigde. Vrouwen en mannen verloren om verschillende redenen hun eer: vrouwen vooral doordat zij zich in een onzedelijke situatie bevonden en de steun van familie en burens verloren, mannen bij een faillissement en eveneens als zij de steun van bekenden kwijtraakten. Dronkenschap, buitensporig seksueel gedrag, maar ook politieke fouten konden leiden tot gezichtsverlies. Eerverlies had grote gevolgen, want een eerloos persoon werd uit zijn ambt gezet, verloor meestal zijn baan, en had een grotere kans om door de rechter vervolgd te worden. Voor vrouwen betekende eerverlies dat zij minder kansen hadden op alimentatie voor een onwettig verwekt kind of dat hun kansen op een huwelijk waren verkeken. Het verlies van de eer betekende tijdens de vroegmoderne periode dus niet alleen sociaal gezichtsverlies, maar had ook grote negatieve consequenties voor de risico's van het bestaan.

Het onderscheid tussen 'guilt culture' en 'shame culture' werd geïntroduceerd door de antropoloog Ruth Benedict, *The Chrysanthemum and the Sword: Patterns of Japanese Culture* (Rutland en Tokio 1946). Voor bespreking van dit soort psychologische inzichten op de geschiedenis, zie Peter Burke, *History and Social Theory* (Cambridge 2005), met name vanaf p. 95 en vanaf p. 137.